

SOCIJALISTIČKA SAMOUPRAVNA IDEOLOGIJA KAO ISTORIJSKI OBLIK MARKSISTIČKE IDEOLOGIJE SUI GENERIS

O čemu razgovaramo?

Ne jednom je iskazana tvrdnja da razvoji našeg društva, sređivanje stanja u njemu i jačanje samoupravnih odnosa pretpostavlja i određenu **idejnu orijentaciju**. Prema tome, pojmovi kao što su »samoupravna ideologija«, »ideologija našeg samoupravnog društva«, »marksistička ideologija«, »ideologija realnog humanizma«, »ideologija radničke klase (proleterska ideologija)«, »socijalistička ideologija«, »ideologija jugoslovenskog samoupravnog socijalizma« itd. stalno nas podsećaju na dve stvari:

- da je ideologija **konstruktivni element** našeg društva i
- da je takva ideologija u nas **samoupravna**, dakle, svojevrсна, ideologija **sui generis**.

To, međutim, samo na prvi pogled izgleda da je jasno. U suštini, to su pitanja koja zahtevaju neposredna **teorijska razmišljanja**, jer štogod se ide dalje od opštih, apstraktnih pojmova, vrednosti i smisla ideologije **ka posebnim njenim pojmovima**, vrednostima i relacijama i ka njihovoj objektivizaciji kroz stvarno ponašanje čoveka kao praktičnog bića, to je više zabluda, neistina i šarolikih shvatanja i ponašanja ukjučivši i ona koja ili zanemaruju ideološki činilac razvoja ili slede njegov antisamoupravni kurs. Da sve to nije tako kako bi smo inače objasnili da se od strane nekih svaki politički govor smatra ideološkim a politička svest ideološkom svešću; da se kaže kako marksizam mora da se proučava na univerzitetu kao nauka istovremeno uz tvrdnju da je on ideologija koja je, kaže se, uvek »kriva predstava«; da se samoupravna ideologija identifikuje sa osnovama marksizma a ovaj, opet, sa dijalektičkim materijalizmom koji je, navodno, samo marksistička filozofija; da se ideologija obeležava kao celokupna idejna nadgradnja ali i samo kao jedan njen deo; da se želi analizirati idejnost u nastavi uz komentar da je ona tu »neuhvatljiva« i »nevidljiva« ukoliko nije reč o neistinama ili o nedovoljno preciznim, nedovoljno pouzdanim i nedovoljno objektivnim istinama; da se ljudi dele na idejne i bezidejne (kao da postoje ljudi bez ideja); što je nastala zabuna oko toga kako odrediti ideologiju prema ostalim oblicima svesti (prema religiji, umetnosti, filozofiji, moralu, nauci): da li je ona poseban oblik svesti istoga reda ili samo određeni kvalitet mišljenja svojstven i sadržan u svakom d ovih posebnih oblika mišljenja (svesti); hvatanje da je svaka ideologija u suprotnosti sa naukom odnosno da je svaka nauka ideološko

mišljenje; da postoji raskorak (kolizija) između ideoloških uverenja i neposrednog ponašanja istih ljudi (između, recimo, marksističko-lenjinističke teze o nacionalnom samoopredeljenju i nacionalizma »masovnog pokreta« u režiji vrhova »Matice hrvatske«, ili između humanističke vizije o slobodnom, liberalnom društvu i političkog liberalizma doskorašnjeg partijskog vrha u Srbiji i drugih, itd.) itd.

Kao što se vidi, problem ideologije, idejne svesti, idejne opredeljenosti i idejnih konsekvenci ima veoma mnogo aspekata: **praktično-politički, naučno-filozofski, etički, aktualni, strateški** i dr. Stoga, teorijski rad mora da obuhvati kako sam problem u celini tako i sve njegove **posebne** aspekte. Ono što je do sada o problematici ideologije poznato naročito nije dovoljno za neposredno životno opredeljenje i kritičko osvetljavanje sopstvenih i tuđih ponašanja. Poznavanje prirode ideologije i njene društvene funkcije najčešće ne može da izdrži kritiku onih Engelsonih reči koje se, doduše, ne odnose samo na razumevanje teorije ideologije, a koje glase: »nažalost, isuviše se često dešava da ljudi veruju da su potpuno razumeli jedne novu teoriju i da bez daljega mogu njome operisati, čim su naučili neke osnovne principe, pa ni to ne uvek tačno. A od ovog prekora ne mogu poštediti mnoge od novijih marksista za mnoge besmislice koje su tu učinjene«.1).

Ja, međutim, u okviru ove teme želim da razmišljam samo o jednom jedinom pitanju: o tome šta je **socijalistička samoupravna ideologija**, — postoji li ona stvarno ili je to zamenica nekog drugog pojma; da li je samoupravna ideologija ideologija samoupravnog društva, odnosno, treba li da znači da je to ideologija jugoslovenskog socijalističkog društva tj. čija je to svest u tom jugoslovenskom društvu (da li samo radničke klase?). Ili je to, možda, svest i svih onih ljudi van jugoslovenskog društva koji pripadaju strukturama samoupravnih odnosa i delanja (poznato je da i u drugim zemljama participacija radnih ljudi u upravljanju nije beznačajna.2).

1) U pismu J. Blohu, 1890.

2) Prema rezultatima jednog međunarodnog istraživačkog rada koji je organizovala grupa pod rukovodstvom prof. dr A. S. Tanenbauna iz SAD proizilazi da efikasnost socijalnog sistema veoma mnogo zavisi od participativnosti preduzeća, odnosno, od učestvovanja radnika u donošenju značajnih odluka i uopšte od stvarnog uticaja radnika u preduzećima pri čemu su neki pokazatelji jasno isticali da je Jugoslavija ispred ostalih zemalja (na primer uticaj radnika u odnosu na ostale grupe u preduzeću; aspiracije jugoslovenskih radnika, njihovi ideali i norme u pogledu učešća kod odlučivanja) a neki, opet, (na primer, saradnja između radnika i rukovodioca i dr.) pokazuju suprotno.

Treba videti i priloge o radničkoj participaciji u građanskom društvu koji su objavljeni u *Gledištu* (Beograd, 7-8, 1973.) iz pera francuskog socijologa Serža Malea (Serge Malet), švedskog sociologa Larsa Erika Karlsona (Lars Erik Karlsson), holandskog profesora Kornelisa Lamersa (Cornelis Lammers), engleskih istraživača Helera i Rouza (F. A. Hellers, J. S. Rose) i američkih naučnika R. Hala i Dž. Klarka (R. Hall i J. Clark).

U Parizu, februara 1974. g., održan je dvodnevni kolokvijum koj ije bio posvećen temi »samoupravljanje i rad«. Organizator skupa su bili demokratski sindikati (CFDT) a pored njih učestvovali su još i Socijalistička partija, Ujedinjena socijalistička partija (PSU) i Komitet za vezu za samoupravljanje »KLAS« — opredeljeni za samoupravljanje. Tom prilikom su konstatovane objektivne tendencije samoupravljanja a istaknuta je i neophodnost koordinacije aktivnosti u domenu samoupravljanja.

Reč-dve o ideologiji uopšte

To što hoću da kažem, međutim, pretpostavlja da je poznato kao **neosporno** o ideologiji, posebno o marksističkoj ideologiji i njenom istorijskom obliku kao samoupravnoj ideologiji, sledeće:

1. Moderno značenje ideologije ističe fuziju njenog **partikularnog** i **totalnog** pojma. To znači da je ideologija i svesno prikrivanje istina, lažno izvrtnje činjenica, normalno falsifikovanje faktičke situacije kao rezultat pristrasnosti pojedinaca (psihološki činilac), ali je ona i sistem ideja kao »krivih predstava« istovremeno izraz životne situacije čoveka u grupi (kao podudarnost lažnog života sa lažnim idejama — objektivni činilac), zbog čega je ona i nehotimična zabluda, iluzija.

2. Ideologija, ideološki sukobi i vrednosti kao stanje svesti — a ne samo kao teorija o njima — dostiže svoj najviši nivo, intenzitet i potpunu **identifikaciju** sa pojavom građanskog društva, rađanjem industrijske civilizacije i sveta tržišne (robne) privrede u kojem se jasno diferenciraju društvene grupe i naročito njihova samosvest i svest o drugima (o svesti drugih).

3. Ideologija je svest klasa — **klasna svest**. Ona je sistem ideja i uverenja koji se prelama kroz prizmu životnih uslova (interesa, statusa) grupa. Međutim, svaka posebna društvena grupa (naprimer, profesionalna grupa ili obrazovna ili školska grupa i sl.) ne mora biti nosilac posebne ideologije. Reč je o velikim društvenim grupama čiji su životni uslovi i šanse **dijametralno suprotni**, čiji je društveni položaj međusobno antagonistički **prvoga reda** koji izbacuje protivrečne, sa stanovišta tih razlika, ideje (političke, moralne, filozofske, pravne itd.). To su u prvom redu **klase** i druge grupe (kaste, staleži, interesne grupe i sl.).

4. Zato što je mišljenje određenih grupa, klasa, tj. zato što je ideologija subjektivni model objektivnih okolnosti **određenih** ekonomskim, pravno-političkim, kulturnim, obrazovnim i drugim uslovima (karakteristikama) grupa (klasa) ona je nepotpuna, **parcijalna**, — delimična slika o životu kao delimična istinitost (delimična objektivnost, delimična pouzdanost.) Zato, kažemo, to i nije naučna slika sveta.

5. Kao klasna i »kriva« svest ideologija može da označava i sistem celokupne strukture ideja jednog društva (jednog doba). To se izražava na dva načina:

a) ideološki stavovi grupa (klasa) jednog društva slivaju se u **rezultatnu** koja se ispoljava kao ideologija **globalnog** društva, kao njegovi ideali, prividi, zablude i predrasude;

b) ideološki stavovi vladajućih društveno-ekonomskih i političkih grupa su — **vladajući stavovi**. Oni, dakle **dominiraju** i imaju ambicije da se prikažu nadlaskim i univerzalnim. Pritom se služe i sredstvima pritiska i prevara (obmana) koja njihovi nosioci imaju na raspolaganje pa je, stoga, i najjače prožimanje sadržaja svih oblika društvene svesti ideologijom vladajuće klase, zbog čega se **celokupna svest** epohe (doba), društva obeležava karakteristikama ideološke svesti **vladajuće klase** datog istorijskog oblika.

6. Naučnost i nenaučnost (nezadnost, ili naprednost, progresivnost ili konzervativnost) društvenih ideologija bitno su određene konkretnim društveno-istorijskim položajem njenih nosilaca. Revolucionarna klasa ili grupa (koja je to kao subjekat novih proizvodnih snaga i odnosa te je, stoga, u funkciji opštedruštvenog napredovanja i istorijskog progressa) razvija progresivnu i naprednu, revolucionarno-kritičku i naučnu ideologiju. Nazadne, dekadentne klase i sve one grupe čija društvena okoštalost kao nosioca prevaziđenih produkcionih odnosa) postaje prepreka opštem društvenom progressu time što su okrenute isključivo svojim klasnim (grupnim) interesima nosilac su konzervativnog, reakcionarnog i **nenaučnog ideološkog** mišljenja.

7. Čistih ideologija nema kao što nema ni »čistih« klasa. Drugim rečima, svaka ideologija je i sistem stavova i uverenja koji nisu njeni (već zajednički i drugim ideologijama — društvenoj svesti uopšte) i koja, takođe, pozajmljuje svoje stavove i uverenja drugim ideologijama. Naravno da su ideologije klasa i slojeva istovetnog društvenog položaja (sličnog ili istog mesta u sistemu istorijskog načina proizvodnje) više bliske nego one koje su mišljenje sasvim suprotnih (eksploatisanih i eksploatatorskih) antagonističkih klasa i slojeva.

8. Teza o **dezideologizaciji** mišljenja apsurdna je teza ukoliko se želi da se tako označi karakter savremenog mišljenja razvijenih društvenih zajednica. Ovom tezom se želi da zaobiđe klasni karakter mišljenja — njegova ideološka pristrasnost i da mu se suprostavi »čista misao«, nadklasna i »pozitivna« nauka. Ali ako je to prosto nemoguće u društvu klasne strukture, ideologija će u društvenoj formaciji komunizma, u društvu materijalnog izobilja, bez privatne svojine i bez antagonističkih klasnih grupa, u društvu opštečovečanskog morala ostati samo kao ukupnost ideja, kao celokupnost idejne nadgradnje u kojoj će dominirati **naučni pogled** na svet (naučni monizam) bez ideoloških stavova i uverenja koji su parcijalna životna slika društvenih klasa kojih tada više neće biti.

9. **Marksistička** ideologija je, takođe, klasni oblik mišljenja u vezi sa društvenim položajem i istorijskom ulogom proleterijata. Ona je, prema tome, ukupnost stavova i sudova i vrednosti koja čini gledište o socijalnom oslobođenju čoveka putem pobeđe diktature proleterijata i samoorganizacije društva u sistemu **asocijacija slobodnih proizvođača**.

10. Marksistička ideologija nije bilo koja varijanta proleterske ideologije ili radničkog mišljenja uopšte,¹⁾ već ona klasna svest eksploatisanih koja je u Marksovom učenju dobila naučnu formulaciju a u socijalističkim revolucijama praktičnu verifikaciju kao ideologija **naučnog komunizma**.

1) Nije reč, na primer, o onome što se naziva zaostala svest određenih slojeva radničke klase u nas tj. o „primitivnom mentalitetu“ koji »nosi u sebi elemente konzervativizma, konformizma, apolitičnosti i nezainteresovanosti za razvoj događaja. Kliše i stereotipi svesti koji deluju kod izvesnih slojeva radničke klase prožeti su sitno-sopstveničkom psihologijom. Aktivizam u cilju realizovanja zadataka socijalizma nije dovoljno razvijen u ovoj svesti. Pasivizam i inertnost polaze više od izražaja«. (A. Todorović, *Razvoj radničke svesti u socijalističkom društvu*, Beograd, 1967., s. 138-139).

Vrste i oblici ideologije u nas — pokušaj klasifikacije

Ako ostajemo pri tome da je naše društvo još uvek prelazni period između eksploatatorskih sistema i razvijenog komunizma, to samo znači, teorijski, da je ono kao i svaki prelazni period, **konglomerat** struktura tj. sistem koji se **kostituiše**, poredak koji se tek stvara i čija pokretljivost **stalno** ističe nove momente (sadržaje), to znači da priznajemo postojanje **različitih** ponašanja (njihovih nosilaca, grupa) koja su međusobno i u antagonističkom odnosu. Dakle, jugoslovenski socijalizam, kao **prelazni period** u kome su socijalistički odnosi oni koji preovlađaju nije konkretno društvo u stepenu koji onemogućuje svojinsku nejednakost, socijalne razlike, političku uzurpaciju, otuđenje viška rada od neposrednih proizvođača, nacionalizam, versku isključivost itd. U tom društvu konflikti su očigledna stvar t izraz su različitih interesa objektivno postojećih grupa i njihovih uverenja i uređenja¹. Suprotnosti su takve prirode da one očigledno izražavaju strukturu klasnih interesa kao pokretačkih motiva svih promena i u našem društvu.

Koji su to **klasni interesi** iza kojih stoje pojedinci stihijno povezani u grupe na osnovi tih interesa: u kakvom je **međusobnom odnosu** njihova klasna svest — njihova ideologija i kakav je položaj samoupravne ideologije tj. ona je **izraz čijih interesa?**

Kako je već rečeno, za objašnjenje ideološke svesti nije najvažnije isticati bilo koje interese i konflikte grupa već one koji su **klasni** jer izražavaju različite ekonomske odnose (kategorije), dakle, **različite životne** uslove pojedinaca. (Još je Marks u »Kapitalu« govorio: »Pojedinci su interesanti samo utoliko ukoliko personificiraju ekonomske kategorije, to jest samo kao ovaploćenje određenog klasnog odnosa i klasnih interesa«). A da oni postoje jedna preciznija analiza u nas bi to i potvrdila (i ona je neophodna) ma da to već potvrđuje činjenica da pored velikog broja nezaposlenih i sa veoma niskim ličnim dohotkom stoje — prema nekim aproksimacijama — oko dva miliona ljudi sa prihodima koji prelaze granicu od dve hiljade dolara po glavi. Stoga je više nego pogrešno ne videti da izvesni konflikti i tzv. krizno stanje imaju svoje **izvore u klasnim** suprotnostima između, pre svega radnih ljudi, radničke klase i imućnih, po pravilu dominantnih grupa, ne isključujući značaj i drugih izvora i činilaca (odsustvo planiranja u ekonomskoj sferi, dekadencija moralnih vrednosti,

1) U *platformi* za pripremu X Kongresa SKJ kaže se »da naš samoupravni sistem predstavlja takođe jednu 'prelaznu etapu', odnosno etapu prelaska od kapitalizma preko naše početne faze socijalizma do (Marksove) 'asocijacije slobodnih proizvođača', tj. do komunizma...

Samoupravno socijalističko društvo nije građeno na 'svojoj' osnovi, nego sadrži elemente i buržoaskog društva i socijalizma. Njegov je zadatak upravo dalje savlađivanje elemenata buržoaskog društva. Ako se ne poštuje ovaj princip, može se dogoditi da (privremeno) jačaju elementi starog društva, pa da dođe i do krize socijalističkog razvoja. Mi smo upravo imali početak jedne takve krize koja se izražavala u pritiscima za slabljenje klasne orijentacije, u pojavama i tendencijama monopolisanja uslova rada i upravljanja tim uslovima i sredstvima rada, reprodukciju starih i uspostavljanju novih kapital-odnosa, u nedovoljnoj odlučnosti i kolebanjima u borbi protiv sve otvorenijeg nastupanja protivnika samoupravljanja isocijalizma, u prodorima liberalizma i drugih socijalizmu tuđih ideologija« (*Komunist*, Beograd, 1973, 18 jun).

šovinizam i sl.).

No, i ovde treba razlučiti dve stvari. U jednom slučaju klasna heterogenost društvenog sistema javlja se kao »strukturalna i funkcionalna nekoherentnost« koja ukazuje na relativno trajnu društvenu ravnotežu (relativno jedinstvo suprotnosti), a u drugom — reč je o »disfunkcionalnoj heterogenosti« kojom se ukazuje na stanje revolucionarnog preobražaja ili »dubljih i trajnih društvenih kriza«. Sa gledišta analize ideološke svesti (posebno u nas) bitno je proučiti šta se javlja u svesti ljudi kao posledica toga tj. kao pojava idejnog sažimanja ili idejne diferencijacije.

Postoji danas više pokušaja i načina da se ustanovi klasna struktura društva, struktura tzv. **primarnih grupa**, socijalna stratifikacija. U tome vidan doprinos čine statistika, naučna istraživanja društvenog statusa parcijalnih grupa (na primer birokratije, srednje klase i dr.), političke kvalifikacije i politološke klasifikacije i sl. Međutim, ne postoji jedna globalna analiza klasne strukture našeg društva. Najčešće je taj pojam zamenjivan nacionalnom, profesionalnom, demografskom ili drugom strukturom zbog apriorističkog uverenja (nametnutog ili vlastitog) da je već u prvoj sazi socijalističke revolucije eliminisana objektivna osnova klasne diferencijacije a već politički ona je nepojmljiva. A kako se **čisto klasni** interesi ne daju videti jer nisu neposredno dati, pošto se klasno ponašanje uvek kamuflira kao neko društveno ponašanje (kao nadklasno, vanklasno, političko, religiozno i sl.), javlja se i slepilo za postojanje klasnih antagonizama (u socijalizmu, u nas, takođe) i otežanost identifikacije njihovih ideologija.

U partijskim dokumentima i političkim analizama ideološka stratifikacija u nas se, najčešće, prikazuje kao postojanje, s jedne strane, **buržoasko-kapitalističke**, privatno-svojinske, sitno-sopstveničke ideologije tj. kao nacionalizam, liberalizam, hegemonizam i dr. a, s druge — kao postojanje administrativno-centralističke, državno-socijalističke, **etatističke ideologije**, tj. kao birokratizam, tehnokratizam, politički neutralizam, dogmatizam i dr.¹⁾

I jedna i druga vrsta ideološkog mišljenja jesu, prema tome nesocijalističke, antisamoupravne, nemarksističke ideologije. Njima je **zajedničko** da su svest onih, interesnih grupa (klasnih interesa) koje su po svom socijalnom položaju, realnom životu i istorijskoj ulozi proizvod ali i nosioci sistema socijalne nejednakosti, eksploatacije, filozofije postvarenja, alijenacije, hijerarhije moći, antagonističkih suprotnosti, političkog centralizma, državnog birokratizma itd. Međutim, najčešće se ima u vidu da između ove dve vrste ideološkog mišljenja (sobzirom na njihove materijalne nosioce i interese koje zastupaju) postoje **razlike** u smislu da je prva vrsta klasični način građanskog i malograđanskog ideološkog mišljenja kapita-

1) Takva se podela nazire i u *Platformi* za X Kongres SKJ kada se kaže: »komunisti moraju da vode energičniju idejnu borbu i proziv ideologije i prakse birokratsko-tehnokratskog monopola protiv ideologije kontrarevolucije — svih oblika konzervativizma nacijonalizma i buržoaskog liberalizma«.

III. »svesti istorijske odgovornosti za sudbinu samoupravnog socijalizma komunisti su dužni i obavezni da se bore protiv svih vidova buržoaskog i birokratsko-tehnokratskog morala i etike koji se manifestuju u dehumanizaciji ljudskih odnosa, profilerskoj psihologiji, malograđanskoj samoživosti, u vulgarnom ekonomizmu i pretvaranju čoveka u roba tehnike«.

lističkog društva i takvih, dakle, **ostataka** u našem sadašnjem društvu; ona je **buržoasko-kapitalistička** ideologija onog dela jugoslovenskog društvenog bića koje je predstavljeno u privatno-svojinskim odnosima, u najamnom radu, eksploataciji, mitu, korupciji, privatnim preduzećima, fetišizmu tržišta, nesocijalističkoj robnoj proizvodnji itd. Druga vrsta je, tvrdi se, »naš« proizvod, što se reći vrsta ideološkog mišljenja **deformisanog socijalističkog društvenog bića**, tj. »kriva predstava«, mišljenje koje je izraz izvitoperenih, revizionističkih, dogmatizovanih, birokratizovanih struktura jugoslovenskog socijalističkog društva, čiji primarni interesi dolaze u sukob kako sa klasično kapitalističkom (buržoaskim) tako sa i sa samoupravno-socijalističkim.¹⁾

Samoupravna ideologija bila bi treća vrsta ideološkog mišljenja kao naučna, marksistička (komunistička) svest o društvu udruženog rada, diktature proleterijata, samoorganizacije i ukidanje eksploatatorskih odnosa. Reč je o idejama koje su izraz **osnovnih interesa radničke klase i radnih ljudi** i tendencije razvoja socijalističkog samoupravnog društva.

Valja, međutim, u vezi s tim, utvrditi (što inače nije osnovni predmet ovog priloga):

prvo, da li je ovakva klasifikacija ideološkog mišljenja **istina** i da li doprinosi jasnoći pitanja, i

drugo, mogu li se u **isti red** staviti **svi oblici** ideologije kao podjednaki reprezentanti pojedinih vrsta ideologije (kako u pogledu značenja tako i u pogledu obima, obuhvata).²⁾

U vezi sa **prvim** pitanjem mislim da je tačnije reći da postoje sa **mo dve osnovne vrste** ideologije u nas — **samoupravna, socijalistička** i

1) Na primer, u *Rezoluciji* Treće konferencije SKJ (1973.) konstatuje se da je naše društvo izloženo »pritislima antimarksističkih i nesocijalističkih ideologija koje obuhvataju grupu buržoaskih i malograđanskih i tehnobirokratskih idejnih orijentacija«.

»Smisao buržoaskih i sitnoburžoaskih ideologija, kaže se, jeste u zaustavljanju i osporavanju revolucije, u obnavljanju starih i stvaranju novih oblika eksploatacije i najamnog rada i drugih oblika života buržoaskog društva. Nosioци buržoaske ideologije nastoje izazvati mržnju među našim narodima i narodnostima i, često vrlo rafinirano, rehabilitovati ustaštvo, četništvo i druge kontrarevolucionarne snage.

Nosioци ideologije etatističkog i tehnokratskog birokratizma nastoje da zamagle i opravdaju monopole ekonomske i političke moći u težnji da dovedu u pitanje samoupravnu socijalističku orijentaciju našeg društva, da očuvaju otuđenost rezultata i viška rada od onih koji ga stvaraju i da samoupravljanje radnih ljudi zamene koncentracijom moći u rukama upravljačko-menadžerskih, političkih i kulturnih elita«.

2) Stvari u pogledu identifikacije postojećih nesamoupravnih antiradničkih i nesocijalističkih ideologija u nas stoje tako da je više konzuzije i nesistematičnosti nego rada. Ne samo u pogledu predznog naziva (termina) pojedinih ideologija i struja već i u pogledu onoga što one predstavljaju primetne su nepreciznosti i nedoumice. U *Platformi* za X Kongres SKJ, na primer, govori se o tehnokratskom birokratizmu, o birokratskom konzervativizmu, o etatističkom birokratizmu, o anarholiberalizmu, o gnjilom leberalizmu, o buržoaskom i sitno-buržoaskom liberalizmu, o nacionalističkom separatizmu, ili i o tehnokratizmu, birokratizmu, liberalizmu, etatizmu, i nacionalizmu uopšte, pored još i ideologija političkog oportunizma, ideinog neutralizma, autarkizma, partikularizama, šovinizma, velikodržavnog hegemonizma, dogmatizma, centralističkog unitarizma, klerikalizma, anarhizma, praktičizma, tradicionalizma, elitizma, vulgarnog komercijalizma, jevtinog senzacionalizma, vulgarnog ekonomizma.

nesamoupravna, antisamoupravna. One su dva osnovna načina klasnog mišljenja u nas koji izražavaju dve osnovne vrste (kompleksa) primarnih interesa određenih društvenih grupa (struktura).

Samoupravna ideologija jeste sistem ideja, stavova i uverenja formiran u praksi ostvarivanja zajedničkih socijalističkih interesa (potreba) radnih ljudi i razvijanja samoupravnih odnosa na bazi društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju i raspodele prema rezultatima rada.

Nesamoupravna (antisamoupravna, antiradnička) ideologija — **buržoaska** kao i ona **etatistička, državno-socijalistička** — jeste sistem ideja, stavova i uverenja formiran u praksi ostvarivanja privatnih i grupnih interesa i razvijanja hijerarhijskih odnosa na bazi ekonomskih i socijalnih nejednakosti, raspodele političke moći na osnovu ideje ranga, eksploatacije viška rada proizvodnih snaga društva, društvene podele rada itd.¹⁾ Drugim rečima, ne postoje »naše« i »tuđe« antisamoupravne i nesamoupravne ideologije u savremenom jugoslovenskom društvu, **već naša samoupravna i tuđe nesamoupravne i antisamoupravne** (bez obzira da li su buržoasko-konzervativne, ili državno-socijalističke, etatističke).²⁾

U vezi sa **drugim** pitanjem treba reći da je ideologija **ukupnost** određenih kvaliteta mišljenja društvenih grupa (klasa), ukupnost njihovih vrednostnih interpretacija društvene stvarnosti, njihove opšte orijentacije u toj stvarnosti, njihove naučne, filozofske, moralne, političke i kulturne angažovanosti, koja se ukupnost (opštost) ideološkog mišljenja datih grupa

1) Reč je o ideologiji one »dve desnice« za koje Kardelj kaže da ih imamo: »jednu, koja predstavlja ideologiju i politiku starog buržoaskog društva, a koja je više ili manje kontrarevolucionarno usmerena. Sama za sebe ona ne znači mnogo. Ali, ona dobija svoju snagu u povezivanju sa 'drugom desnicom', koja je proizvod samog socijalističkog društva, a izražava se u ideologiji i politici koja ima svoje izvore u državno-svojinskom ili tehnokraskof-nepolitičkom raspolaganju viškom rada, odnosno društvenim kapitalom, to jest akumulacijom u društvenoj svojini« (Iz intervjuja zapadnonemačkom časopisu Novo društvo. v., Politika, Beograd, 9 septembar 1973.).

2) Da je reč o tuđim ideologijama našeg društva u našem društvu od kojih su jedne antisocijalističke ali druge to ne moraju biti već su samo antisamoupravne pa su *zbog toga u našim uslovima* i one antisocijalističke i kontrarevolucionarne, proizilazi i iz stava izloženog u *Platformi* za X Kongres SKJ koji glasi: »— razvoj socijalističkog samoupravljanja stvar je revolucionarne akcije; nužno je zato u sadašnjoj etapi stalno se osposobljavati za razvijanje revolucije, ideološkoteorijsku borbu sa onim ideologijama, idejama i teorijama koje odbacuju samoupravljanje ili ovome daju antisocijalistički karakter; antisamoupravne ideje i antisamoupravna praksa su u našim uslovima kontrarevolucionarna praksa«.

Dakle i građanska ideologija i idejna strujanja birokratskog socijalizma i etatizma suprotstavljaju se samoupravnom socijalizmu — njegovoj ideologiji (a ne uvek socijalizmu uopšte koji se u drugim zemljama pojavljuje na način koji ne odgovara našim uslovima). Zato se još u *Platformi* ističe da: »— idejna borba sa stavovima koji se rotiraju daljem razvoju socijalističke društvene svojine i opravdavanju druge, eksploatatorske oblike svojinskih odnosa — ostaje osnovno idejno-političko pitanje našeg komunističkog pokreta. Zato je neophodna dalja konkretna idejno-politička borba za odlučujuću ulogu samoupravno udruženog rada. Komunisti svoj osnovni zadatak mogu danas sažeti u izrazu — odlučno se boriti protiv etatističkih, tehnobirokratskih, grupnih i privatističkih svojinskih tendencija i dosledno ostvarivati socijalističku društvenu svojinu, odnosno jedinstveni samoupravni proizvodni odnos«.

javlja posredstvom posebnih ideoloških mišljenja (struja, tokova, teza, principa). Tako, na primer, u nas je privatno-kapitalistička, buržoaska, kapitalističko-monopolistička, građansko-liberalistička ideologija ukupnost (opšta tipičnost) mišljenja istorijski prevaziđenih klasa, njihovih ponašanja i društvenih tendencija ali su zato nacionalizam, unitarizam, autarkizam¹⁾, ustaštvo, četništvo, gerontokratizam²⁾, šovinizam, separatizam, klerikalizam³⁾, nihilizam, tradicionalizam isl. samo **oblici** ispoljavanja te **buržoaske-ideologije** kojim se tumače i osvetljavaju pojedini aspekti, problemi i strane društvenog života (odnos između naroda i narodnosti, religiozna i filozofska pitanja, karakter političke vladavine i državnog uređenja, moralni sudovi i moralna praksa i dr.). Isto tako, u nas prevaziđena ideologija jeste **administrativno-centralistička**, etatističko-birokratska svest onih društvenih struktura (grupa, klasa) koje su dominirale u početnom periodu razvoja naše socijalističke revolucije ali koje još uvek postoje, danas kao nosioci klasno-birokratske, pozitivističko-tehnokratske svesti. Međutim, (neo) staljinizam, ultralevičarski radikalizam, oportunistizam, reformizam, partijsko politički pluralizam, idejni neutralizam i sl. samo su **oblici** ispoljavanja ove (etatističke) ideologije kojim se tumače i osvetljavaju neki aspekti, problemi i strane našeg društvenog života⁴⁾.

1) U odsustvu razrađenog samoupravnog planiranja, ističe se u *Platformi*, javljaju se shvatanja i ponašanja koja odražavaju na odnose u društvu. »Regionalni razvoj, razvojni program ovog ili onog velikog preduzeća, grana ili privredne grupe paklije poistovećuje se sa republičkim i opštedruštvenim interesom i zahteva se da se takav interes ili razvojni program obezbedi državnom prinudom. U suštini, radi se, s jedne strane, o partikularističkim lokalnim interesima, autarkizmu i sl., a s druge strane, o centralističkim i hegemonističkim tendencijama koje se u krajnjoj liniji svode na zahtev za čvrstim centralističkim planiranjem.

2) Delom ga ovako u oblasti spora prikazuje K. Petrović u svom saopštenju o manifestacijama nekih društvenih konflikata u prostoru sporta: »Pojava autokrata (obično se radi o gerontokratima), koji monopolom nad sredstvima (pri tome je groteksna činjenica da se ipak radi o društvenim sredstvima radnih ili društvenih zajednica) žele da sprovedu monopol nad ljudima, predstavljaju fenomen sui generis u našem sportu. Obično zahtevaju bezuslovnu poslušnost, a u zamenu za nju nude »odinsku« ljubav i sredstva za sportske uspehe. Ljudi za koje je sprovedenje autoriteta prava slast, pokazuju neverovatnu aktivnost. Zbog njihove efikasnosti i prividne pesebičnosti (jer su obično neplaćeni amateri) na šta se obično pozivaju, takvi autokrati često izgledaju nepogrešivi. Svi im popuštaju«. (v. Društveni konflikti i socijalistički razvoj, Jugoslavije, Portorož, 1972., s. 250-251)

3) Klerikalizam je — po rečima F. Štetnica, sekretara CK SK Slovenije — »pokušaj da crkva dobije dominaciju u društvu, dakle svetovnu vlast. Tako je, na primer, u borbi da crkva dobije uticaj na školu postojala parola sveštenika: »vaspitanje nama a obrazovanje vama«.

Klerikalizam je pokušaj i priprema da se stvaraju političke grupe, frakcije da se stvaraju organizacije katolika. Mi, međutim, znamo da je u prošlosti iz takvih frakcija i političkih grupa izrasla katolička akcija koja je bedno završila u belogardizmu, plavoj gardi i slično. Klerikalizam u tom pravcu ne radi otvoreno jer bi došao u sukob sa Ustavom i zakonima. . . Sve što se sada zbiva u embrionalnom je stanju. Počinje se sa socijalnim, sprotskim i drugim aktivnostima. Pouka iz prošlosti je jako velika i poučna«, (NIN, Beograd, 1973., 22. jul)

4) Još u *Rezoluciji IX Kongresa SKJ* postoji u tom smislu data identifikacija nedemokratskih i nesamoupravnih ideologija. Takve ideologije, kaže se, manifestuju se:

»u pokušajima da se zadrži nedemokratska praksa u odlučivanju i da se iza formalizovanih samoupravnih oblika održava ili uspostavlja monopol upravljanja pojedinih tehno-birokratskih i drugih užih interesnih grupa;

Samoupravna ideologija, opet, jeste osnovni ukupni reprezentant onih društvenih grupa (slojeva, struktura) na kojima počiva praksa razvoja samoupravnih odnosa, dok su, na primer, internacionalizam, nesvrstanost, realni humanizam, revolucionarni aktivizam, demokratski centralizam i sl. samo oblici njenog ispoljavanja u pojedinim sferama našeg društva.

Tipični aktuelni oblici građanske i etatističke ideologije u nas

Kao glavni predstavnici **prve vrste** — nesamoupravne (antiradničke) a stoga i nesocijalističke — ideologije u našem društvu, tipa izrazito građanske i malograđanske ideologije, najčešće se ističu oblici nacionalizma i liberalizma.

Izuzimajući ga kao politički pokret za nacionalnu emancipaciju, konstituisanje nacionalnih država i kao težnju ka društvenom-političkom samoopredeljenju i samoorganizaciji — kada je, dakle, u funkciji socijalno-političkog progressa sa stanovišta osnovnih interesa porobljenih naroda i radničke klase, — **nacionalizam** se javlja ideologijom buržoazije u praksi ostvarivanja njenih šovinističkih i agresivnih ciljeva.

Nacionalizam je idejno opredeljenje za dominaciju ekonomsku, političku i kulturnu, nad drugim nacijama i narodima. On je ideologija reakcionarnih grupa kojom se opravdava zahtev za privilegijama među ostalim nacijama što je, u stvari, ponašanje motivisano klasičnim privatno-sopstveničkim interesima u cilju eksploatacije tuđeg rada. Pokrivajući se demagogijom o onštenerodnim interesima u nacionalnom preporodu, nacionalistička ideologija uprožava interese radničke klase, radnih ljudi i »svoje« nacije izazivajući šovinističku mržnju, netrpeljivost među narodima, partikularističku i lokalističku zatvorenost i sl.

u pokušajima idealizacije i konzerviranja dostignutog stepena razvoja samoupravnih društvenih odnosa;

u zahtevima da se u ime »pune« demokratije organizovane socijalističke snage, pre svega Savez komunista, obavežu na »neutralnost« i isključe iz procesa samoupravnog političkog odlučivanja;

u pokušajima da se diskvalifikuju demokratske institucije, političke organizacije i forumi kao, navodno, birokratske strukture i da se borba protiv birokratizacije inače nužnih, upravljačkih funkcija, zamenjuje borbom protiv samih tih funkcija i njihovih nosilaca;

u težnjama za partijsko-političkim predstavničkim pluralizmom koji bi u našim društvenim uslovima značio održavanje i obnavljanje birokratskih, monopolističkih centara moći i klikašku borbu grupe nasuprot interesima udruženog rada i neposredne socijalističke demokratije;

u svojevrsnom ultralevičarskom radikalizmu koji političku spontanost suprotstavlja demokratskim institucijama i organizovanim formama političkog dogovaranja, koji izražava zahteve da se svesno zaobilaze oblici samoupravljanja i politička organizacija društva, traži i podiže na nivo principa slobodno delovanje raznih grupa za »direktan pritisak«, što bi vodilo razaranju sistema neposredne demokratije«. (IX Kongres SKJ, Beograd, 1969., s. 176.).

U našoj mnogonacionalnoj socijalističkoj zajednici nacionalistička stremljenja direktno ugrožavaju jedinstvo socijalističkih samoupravnih snaga praktičnom akcijom na razbijanju društvene integracije, omalovažavanjem i zapostavljanjem ciljeva radničke klase, radnih ljudi i svih progresivnih snaga zemlje itd.

Nacionalizam provocira niske strasti i manipuliše osećanjima nacionalne snage, ponosa i kulture za račun otuđenih grupa koje pribegavaju svim sredstvima da obezbede i osiguraju pravo raspolaganja nad viškom rada onih koji ga neposredno stvaraju a time i ustanovu **privatno-klasnog vlasništva**.

»Nacionalizam, piše I. Kuvačić, organski izrasta iz institucionalno organizovanog privatnog interesa. To znači da je privatno vlasništvo njegov prvi medij, ali ne i neophodni preduslov, jer među ostalim i iskustvo našeg razvoja pokazuje da državno i društveno vlasništvo daje dovoljno prostora za javljanje privatnog, pa i privatno-klasnog interesa na raznim nivoima i u raznim oblicima. To je kohezijska snaga društvenih grupa koja počiva na egoizmu, to jest na jačanju vlastitog, na račun rušenja tuđeg. Taj stav dobija svoj ekstremni izraz u nacionalističkoj doktrini, koja otvoreno traži fizičko istrebljenje svojih konkurenata. Dakle, nacionalizam kao izraz privatnog interesa imućnih pojedinih i grupa, kome tržišna povezanost pridaje opšti karakter jeste ideologija desnog pokreta. No on, osobito u uslovima socijalne krize i frustracije, lako nalazi uporište i među siromašnijim slojevima društva, a u prvom redu u srednjoj klasi. Manipulacija osećaja bede, osujećenosti i opšte nesigurnosti na nacionalističkoj osnovi pripada među najefikasnije političke veštine svakog radikalnog desnog pokreta«.¹⁾

Liberalizam kao ponašanje, takođe je klasno ponašanje čiji su nosioci pojedinci i grupe kojima stihija tržišta odgovara za vlastito ekonomsko distanciranje od drugih interesa (klasa). Klasni karakter interesa sakriva se ovde iza uvažavanja principa slobodnog razvoja društva sa proizvodnim odnosima na principu »laissez faire laissez passer«. Svi su građani slobodni, država se ne meša, politička prava su zajemčena i sposobni — neka izvole: njihov uticaj u društvu, njihova moć biće prirodna posledica jednakih šansi. Međutim, nije teško razumeti da je u klasnom društvu liberalizam fasada iza koje se krije ukupna nadmoć kapitalističke klase zasnovana na njenoj ekonomskoj moći (iako je liberalna država učinila doprinos društvenom progresu kao šta to važi i za klase u njihovom uzlaznom periodu) a u socijalističkom, na primer u našem, to je takođe pokušaj da do takve moći dođu određene klasno-buržoasko grupacije prisvajanja društvenih proizvoda i potrošnje.

Razni oblici privrednog kriminala, mita, korupcije, utaje poraza, eksploatacije u privatnim firmama i reeksportnim preduzećima samo su manifestacija one strukture interesa koja ispoljava tzv. »tržišno-buržoaski kompleks«. Ona je proizvod nesocijalističkih oblika robne proizvodnje i tržišne privrede u socijalizmu, kapitala i privatne svojine. Što se pojedinci sa ovim interesima i u nas ne javljaju kao neka koherentna grupacija već

1. *Sukobi kao odraz promena u socijalnoj strukturi*, v. *Društveni konflikti i socijalistički razvoj Jugoslavije*, s. 8.

su »rastureni« po mnogim drugim strukturama samo je posledica činjenice da se klase nikada nisu javljale kao same po sebi organizovane grupe i locirane na jednom društvenom placu. Stoga je tačno zapažanje, koje se odnosi i na nberanzam, da u savremenim uslovima »idejni frontovi nemaju jasne granice, oni su izmešani. Idejna borba ne vodi se više kao frontalni (pozicioni) rat, nego kao gerilski rat«.1)

Prema tome, teorijska aktivnost naročito mora preduzimati istraživanja kojima će neprestano biti u stanju da jasno odredi kako objektivnu osnovu, oblike i tendencije **kapitalističkog bića** u našem društvu tako i njegovu **idejnu orijentaciju** — njegovu ideologiju, takođe, klasnu, buržoasku koja u socijalističkom društvu dobija specifične izraze kako u situaciji kada se javlja kao nezavisno izopačenje svesti tako i kada svesno kamuflira i prikazuje opšte društvenim svoje privatističke i grupne interese.2)

Drugi tip ideologija u okviru nesamoupravne (antiradničke) i **sa tog stanovišta** nesocijalističke ideologije u vezi je sa onim interesima društvenih struktura koje su predstavnik centralizovanog, birokratsko-etatističkog, tehnoadministrativnog sistema. Makar da je socijalističkoj revoluciji (u političkoj kao i u drugim sferama) nužna komponenta autoriteta proleterske države i njenih organa (u prvoj fazi socijalističke obnove i izgradnje zbog toga je, u mnogome, reč o **državnom socijalizmu**) razvoj socijalizma u pravcu ostvarivanja »slobode pojedinaca kao uslova slobode za sve« (Marks) i stanja da svako bude pomalo birokrata da bi birokratije nestalo (Lenjin), zahteva potpuno podruštvljenje ne samo vlasništva nad sredstvima za proizvodnju već i političke vlasti, planiranja i političkog usmeravanja u sistemu samoupravljanja. U tom, dakle, procesu socijalističke izgradnje izrasta i klasna suprotnost između, s jedne strane, **administrativno-centralističkoga**, s druge — samoupravnog modela socijalističkog razvoja. Drugim rečima, ideologija radnog socijalizma, primenjeni marksizam, je zastava pod kojom je socijalistička država izlazila iz kola nerazvijenih i vršila prodor u savremenost. Prvobitne predstave o socijalizmu (ideje o opštoj jednakosti, opojenost uverenja da je klasno društvo moguće odmah ukinuti itd.) silovito su pokretale mase. No, kasnije uporedo sa birokratizacijom života, u ideologiji je sadržana i odbrana privilegovanih interesa; ona postaje slučajka dnevne politike i skup dogmi. Njena stvaralačka snaga slabi, njene formule pretvaraju se u dogme, prolaze pored živih problema a da ih se ne dotiču. Stvara se iluzorna svest o beskonfliktnom društvu u kome su ukinuti svi sukobi i u kome su trudbenici već oslobođeni od svih crta najamnog

1. R. Ratković, *Ideologija i politika*, Beograd, 1971., s. 86.

2. U svom intervjuu za *NIN* (Beograd, 24. II. 1974.) dr Predrag Vranicki govori o građanskom ostatku još i rečima: »Gračansko za mene nije samo ono što bismo danas rekli ostaci građanske i malograđanske strukture, svesti, psihologije, načina života. To je, naravno, također građansko i u našem društvu još uvek ima široku bazu: veliki deo privatnih posednika, privatnih preduzetnika, brojnih grupa, što je pre išlo u kategoriju sitne buržoazije itd. Iz tih slojeva, a oni su veoma brojni... proizilaze uvek težnje za privatizacijom, špekulacijom, ličnim interesima bez ikakve brige za društvenom solidarnošću, potrošačkim mentalitetom, sebičnim iskorišćavanjem robnonovčanih odnosa i tržišta...

Ali građansko izvire i iz koncepcija i delovanja onih socijalističkih snaga koje se uzdaju samo u političku sferu, sferu opresije, državu, monopol i direktivnost u svim sferama života«.

rada. Pomoću idejnog monopola vrši se umanjivanje težni, a realne društvene protivrečnosti prosto se potiskuju iz svesti, teži da se drži vlast nad radom«.¹⁾

Na Petom susretu samoupravljača »Crveni barjak« u Kragujevcu, februara 1973. godine, upravo je konstatovano da struktura administrativno-centralističkog socijalizma predstavlja svojevrsno **klasno** ponašanje ljudi, koje ima svoju ideologiju kao način mišljenja takvog ponašanja. Zahvaljujući njoj sputavan je proces deetatizacije i podruštvljavanja proširene reprodukcije. »Umesto privrednom reformom planiranog radikalnog napretka u ovladavanju sredstvima proširene reprodukcije od strane udruženog rada, ta sredstva su i dalje ostala izvan uticaja radnih ljudi i njihovih samoupravnih organizacija. Pored državne svojine, došlo je do snažnog ispoljavanja grupne svojine kojom upravljaju tehnokratski vrhovi. Otuda paradoks — odsustvo interesovanja radnih ljudi za integracije, jer su one često postajale područje kombinatorike birokratskih i tehnokratskih upravljačkih centara i način za proširivanje njihove moći i uticaja.«²⁾

Najekstremniji izraz ove klasne pozicije svakako je **staljinizam** i **neostaljinizam** tj. teza da u socijalističkom društvu država mora da jača da bi izumrla što je, objektivno, insistiranje na društvenom ustrojstvu u kome je ličnost podređena — u ime organizacije socijalističkog napretka — raznim posrednicima u pravu neposrednih proizvođača, elitama ekonomske i političke moći, u stvari, već alijeniranoj strukturi dirigovanog socijalizma.

Birokratizam je tipičan predstavnik ovakvog ideološkog načina mišljenja. Birokratija u prelaznom periodu predstavlja takvu posebnu društvenu grupu u čijoj se psihologiji i ideologiji nalaze karakteristike tipične za klasno-eksploatatorsku svest. »Birokratija je poseban i relativno nestabilan društveni sloj; ona istovremeno služi državi i služi se sa državom. odnosno od instrumenta ostvarivanja proklamovanih ciljeva države, ona je isto tako i svoj sopstveni cilj i taj cilj pretvara u opšti, državni cilj. Postavljajući od formalnih ciljeva države odnosno organizacije svoju suštinu, birokratija se istovremeno nalazi u sukobu sa pravim ciljevima države odnosno društva i organizacije. Otuda je Marks birokratiju nazvao formalizmom države«.³⁾

Birokratizam je oblik ideologije posebnog društvenog sloja koji izražava interese vladajuće klase kroz državni aparat u kome se javlja kao sve jača sila i samostalni tumač opštedruštvenih interesa. U stvari, on insistira na jačanju uloge i moći države, na proširenju njene kontrole nad svim društvenim delatnostima.

U prelaznom periodu društvenokapitalističkog ili državnosocijalističkog tipa, državna birokratija dostiže stepen organizacije kojom se osamostaljuje kao politička i socijalna sila u odnosu na ostale društvene klase i slojeve.

U socijalističkom društvu, u kome su demokratske forme organizacije i upravljanja kao i samoupravljanja izraz stvarnog društvenog života birokratizam je način mišljenja i ponašanja kome pogoduje hijerarhijsko

1) M. Pečujlić, *Marksizam i sociologija*, Beograd, 1973., s. 19-20. (rukopis)

2) v. *Politika* od 16. februara 1973.

3) J. Đorđević, *Ogledi o birokratiji i birokratizmu*, Beograd, 1962., s. 99.

ustrojstvo društva, njegova etastičko-formalistička organizacija nasuprot demokratizaciji društvenih odnosa u kojima bi, zaista, univerzalna sloboda, za sve bila ostvarivana slobodnim pojedincima.

Iako prividno deluje kao bezlična sila birokratija je realna društvena struktura i u našoj samoupravnoj zajednici sa svojim kompleksom interesa koji su grupno svojinski, privatno-svojinski, tj. privatno-klasni, bez obzira na ideološki plast kojim se ti interesi zaodevaju i prikazuju kao opšti, društveni čak socijalistički.

Ideologija birokratizma ima svoju evoluciju. Ona je u nas proizašla kako iz privatno-sopstveničke, egoističke grupe interesa tako i iz grupnih monopolističkih interesa uvek, međutim, maskiranih čak i samoupravnim interesima radnih ljudi.

»Birokratska svest koja egzistira u sistemu **samoupravljanja** objedinjuje elemente birokratske svesti perioda administrativnog upravljanja i elemente primitivne i zaostale svesti. Ona je sinteza ova dva oblika svesti... Dok je u primitivnoj psihologiji izražen individualistički karakter interesa, dotle u ovoj svesti najpreciznije skriveni individualni i egoistički interesi, bilo da se ispoljavaju kao opšti ili kao posebni interesi.

Otuđenje u svesti neformalnih interesnih grupa maskirano je formama samoupravljanja...

Dok je ranije administrativni aparat sprečavao razvoj demokratije, sada ga u određenoj situaciji sprečavaju neformalne grupe. Dok su ranije u administrativnom periodu upravljanja privredom neposredni proizvođači bili lišeni funkcije upravljanja, jer je deo državnog aparata upravljao privredom, sada, u sistemu samoupravljanja neposredni proizvođači su »lišeni« funkcije upravljanja, odnosno od njih je »otuđena« funkcija upravljanja u nekim kolektivima usled delovanja neformalnih grupa¹.

Tehnokratizam je nemanje uticaja i opasna ideologija etastičkih, administrativno-centralističke strukture našeg društva. Zajedno sa birokratizmom u našem samoupravnom socijalističkom društvu dobija specifične izraze kao »naša« idejna devijacija.

Tehnokratija i tehnokratizam nisu samo pojave ispoljavanja zahteva za većim uticajem tehničara i eksperata u društvu, naročito u donošenju odluka, već objektivna i subjektivna pretpostavka osnivanja tehničke civilizacije to jest društvenih sistema sa dominacijom stručnjaka i tehničara i postepenim ukidanjem politike, demokratskih oblika vlasti a u nas samoupravnih odnosa i institucija.

»Tehnokratizam jeste i ideologija koja je direktno suprotna samoupravljanju radnih ljudi jer polazi od toga da su političke, ekonomske i druge odluke stvar stručnjaka i menadžera, tehničara koji poseduju stručno znanje neophodno za upravljanje javnim poslovima. Tehnokratizam je ideologija onih struktura (stručne službe, administracija) u društvu koje polaze od svojih grupnih interesa usled čega na razne načine podrivaju opšte interese zajednice. Razvijajući iluziju o svojoj superiornosti i sposobnosti za efikasan, tehnički i tehnološki racionalan način rešavanja problema tehnokratske snage u stvari manipulišu ljudima umesto da upravljaju stvarima«.²

1. A. Todorović, op. cit., s. 143.

2. v. Platformu za X Kongres SKJ

Kao ideologija tehnokratizam razvija iluziju o nauci smatrajući je, zajedno sa tehnologijom jedino u stanju da doprinese rešavanju društvenih (ekonomskih, socijalnih, političkih) problema. Istovremeno ona je protiv demokratizacije naučne svesti, smatrajući je svojinom pozvanih stručnjaka. Znanje, po njima, nikada ne može ovladati masama koja bi zbog toga imala odlučujući društveni uticaj: U stvari, tehnokratska ideologija ne samo da subjektivnom činiocu predpostavlja stupanj razvoja proizvodnih snaga, veličinu nacionalnog dohotka, tehnički nivo razvoja već apsolutizira njihovu moć i na njih svodi zakonitost društvenog progressa.

Ideološki izraz birokratsko-etatsističkih i tehnomenadžerskih kompleksa interesa jeste i **elitizam** kao svest onih grupa («nova levića i dr.) koje teže pomeranju centra vodeće društvene inicijative i materijalne sile socijalističke revolucije sa radničke klase i proizvođača materijalnih životnih uslova na intelektualne slojeve humanističke orijentacije i «čiste nauke»¹⁾. Ta svest je ideološko mišljenje koje u osnovi odbacuje socijalni (dakle i socijalistički) pokret kao pokret eksploatisanih masa²⁾ koji se usmerava njihovom ideologijom. Ukoliko i simpatišu socijalizmu predstavnici ovog mišljenja (ove ideologije) smatraju da se ideologija tog pokreta i njihovog razvoja stvara a priori u glavama njegove inteligencije i, zatim, natura pokretu radi takvog stanja u njemu u kome će se uvek zadržati poseban društveno-ekonomski položaj i prava «elite», to jest oveko-većenje posebnih interesa koji proizilaze iz podela rada i superiornosti intelektualnih funkcija naročito u sferi društvenih nauka. Dr. M. Pečujlić misli da je »ideologija etatizma. . . , u biti, jedna varijanta elitističke teorije, koja je stara koliko i prva razmišljanja o »najboljem društvenom uređenju« i koje kulminira u teorijama organizacije društva, političke partije, političke organizacije — Moske, Mikelsa, Sorokina itd.

1) O njima govori i R. Ratković kada piše: »Kao reakcija na to zastrašujuće sivilo tehnokratske ideologije, koja ističe aparate, mehanizme, materijalnu moć i materijalne elemente i čoveka vidi kao dodatak svemu tome, pojavljuje se jedna nova koncepcija koja upozorava na ljudsku prirodu, na ljudsku suštinu, na humanističke ideale, na humanističke vrednosti, ali pošto u stvarnosti vidi samo te aparate, mehanizme i materijalne snage, ona izlaz traži u duhu i njegovom moralnom protestu. I tako imamo apstraktno-humanističku reakciju na tu tehnokratsku, vulgarno-ekonomističku plimu — ali jednu reakciju koja nam ne pomaže da problem rešimo, jer se ova koncepcija ne bavi analizom društvene situacije, niti traženjem onoga što u tim protivrečnim društvenim uslovima problem može da reši, nego se bavi osudom stvarnosti. Ona ima jedan moralni stav, jednu konstrukciju, jednu vrednosnu predstavu i sa pozicija te vrednosne predstave osuđuje profanu stvarnost — i sve one koje u toj profanoj stvarnosti dejstvuju. Naravno, sa tih pozicija može se vršiti vrlo radikalna kritika društva, ali ta radikalna kritika, zbog toga što nema u vidu realne odnose i snage, samo doprinosi stvaranju konfuzije«. (v. *Problemi marksističkog društveno-političkog obrazovanja i ideološka akcija* u publikaciji *Marksizam i marksističko obrazovanje*, Beograd, 1972., s. 24)

2) Kako je to jednom rekao B. Šošić, »... ideolozi Nove leveice, lišeni veze sa radničkom klasom i narodom, politički neopravdani, odnosno van političkih organizacija, predstavljaju, nad društvom 'slobodno lebdeću inteligenciju', kako ih je nazvao Irg Fečer, to jest usku grupu plemenitih intelektualaca koji se zanose najvišim idealima humanizma za koje ni sami ne znaju da li se i kako se mogu ostvariti«. (v. *Filozofija »nove leveice« i nacionalizam*, *Student*, Beograd, 1971. br. 13-14)

Po tim shvatanjima nužnost trajne podele na upravljače i izvršioce je prirodna posledica neizbežnosti postojanja ljudske organizacije. Zajednički život je moguć samo pod uslovima organizovanog ponašanja a organizacija neizbežno znači diferenciranje u slojeve upravljača i one kojima se upravlja.

Demokratija je potpuno nespojiva sa efikasnošću, tvrdi Mikels. Neizbežnost postojanja upravljača leži u trajnoj pasivnosti, nezrelosti i nekompetentnosti masa. Masa je uvek indiferentna prema javnom životu, navikla da se njome vlada, nesposobna da se sama stavlja u pokret, trajno neposobna za samoupravljanje. Nezrelost mase je izvedena iz same prirode mase, koja čak i kada je organizovana pati od neizlečive nekompetentnosti za rešavanje problema.¹⁾

U tom pogledu pobornici ove teorije su na istoj poziciji sa »socijalističkom tehnobirokrijom jer su motivisani istim interesima.²⁾

Sasvim se, dakle može zaključiti da su različiti oblici statističke, administrativno-centralističke ideologije direktna suprotnost samoupravnoj praksi i ideologiji naše društvene zajednice a time i jugoslovenskom so-

1. M. Pečujlić, *Horizonti revolucije*, Beograd, 197., s. 329.

2. Tako je tačno zapažanje kada se tvrdi da »po svom odnosu prema ukidanju podele rada — tom fundamentalnom zadatku radničke revolucije — svako socijalističko društvo se cepa na dva nepomirljiva dela. Jedni su za ukidanje podele rada, a drugi su protiv. Trećeg opredeljenja nema. Biti 'neutralan' znači podržavati mentalno jačeg.

'Za' su oni kojima ne odgovara nikakva podela rada. To je po svom biću proizvođač (udruženi proizvođač, radnička klasa). Jer, čim se rad deli, neko mora biti proizvođač. A u uslovima podele rada biti proizvođač znači biti proizvođač kao posebna društvena grupa, odnosno klasa, znači raditi za neproizvođače na račun svog mogućeg slobodnog vremena i svestranog razvitka.

'Protiv' su oni kojim odgovara dosadašnji način delatnosti, ma da ne uvek i postojeći oblik podele rada. To su po svom biću društvene grupe koje oslobođene proizvodnog rada upravljaju radom i društvom i bave se duhovnim stvaralaštvom i drugim delatnostima uzvan materijalne proizvodnje (neproizvođači). Jer kad se proizvodni rad već dodeli proizvođaču, onda ostale grupe — kako god se ostale delatnosti podelile — dolaze, ma da ne sve, u istoj meri, u povoljniji položaj od proizvođača. Da bi se opredelili 'za', pripadnici tih društvenih grupa se moraju izdici iznad svojih posebnih, grupnih interesa.

Između ta dva fronta nema pomirenja. Nema kompromisnog načina delatnosti nečega na sredini između podele i menjanja rada. Prema tome, ili će se otvoriti i razvijati proces ukidanja podele rada — kojim se afirmiše menjanje rada i besklasno društvo — ili će podela rada i dalje vegetirati a klasno društvo produžavati svoju agoniju. Ono što nudi birokratija nije nešto treće već upravo ovo drugo: vegetiranje starog načina delatnosti, sa delimično izmenjenom ulogom nekih društvenih grupa, i produžavanje agonije ostataka starog klasnog društva u kome su, istina, ukinuti kapitalisti, ali ne i radnička klasa, birokratija li druge društvene grupe koje svoju egzistenciju duguju postojanju podele rada.

O novom, besklasnom društvu i prestanku klasne borbe ne može se govoriti sve dok su radnici klasa, mada, nema kapitalista, sve dok se samo oni bave proizvodnim radom. A neće biti klasa kada se ukinu podela rada, pa svi članovi društva postanu radnici, a svi radnici dobiju iste društvene mogućnosti da budu ujedno i upravljači društvom i društveni stvaraoci« (Vojin Hadžistević, *Osnovni društveni sukob u socijalizmu i njegova osnovica. v. Društveni konflikti i socijalistički razvoj Jugoslavije*, s. 113-114)

cijalizmu. Ma koliko oni imale privid svesti o opštim interesima i čak interesima socijalizma stvarno ugrožavaju te interese — interese samoupravnih snaga.¹⁾

»Jedna od ključnih tačaka ideologije etatizma se svogi na tezu o **preuranjenom urođenju samoupravljanja, nekvalifikovanosti, nekompetentnosti i nezainteresovanosti** samoupravljača. Njena sadržina zasnivaće se na sledećim:

1) — samoupravljanje je »dobra stvar« ali je uvedeno preuranjeno jer su radnici nekompetentni da odlučuju o složenim stvarima delatnosti preduzeća; 2) svet industrije je takav red stvari gde nema demokratije, gde vlada samo gvozdена disciplina, gde se zna ko komanduje i ko sluša, i gde »svak treba da gleda svoja posla«; 3) radnici su po prirodi, po svom mentalitetu nezainteresovani za učešće u upravljanju, pasivni »brinu se samo za svoju platu«.

Svi ovi elementi, imajući u vidu kvalifikacionu strukturu, stvarnu potrebu reda u tehnološkom procesu, itd. izgledaju opipljivo tačni i bliski logici zdravog uma. Njihova birokratska potka pokazuje se tek kada se dublje uđe u njihovo značenje, kada se shvati da su problemi realni, ali da su odgovori, rešenja koja se pružaju birokratska«²⁾.

Birokratsko-etatiistička ideologija je izraz interesa onih grupa koje zahvaljujući svojoj upravljačkoj moći održavaju najamni rad, vrše neposrednu vlast nad neposrednim proizvođačima, nad radničkom klasom, raspolazući pritom stvorenim viškom rada. Ova ideologija je, pored socijalne osnove, i sama pretpostavka obnavljanja i formiranja grupa koje žele upravljanje ljudskim radom i teže da se zatvore u sebe pošto obezbede dominantne pozicije i funkcije u odlučivanju a time i garancije sticanja i osiguranja svojih posebnih klasnih interesa.

Osnovna obeležja samoupravne ideologije jugoslovenskog socijalističkog društva

Druga vrsta (odnosno, treći tip ili kompleks) klasnih interesa u nas predstavlja socijalnu strukturu samoupravnog socijalizma. Reč je tu o ljudima čije ponašanje u društvu proizilazi iz njihovog objektivnog položaja u društvenom sistemu kao i iz njihovih uverenja i ideja o društvu bez klasa i antagonističkih suprotnosti uopšte pa i onih drugih (između sela i grada, intelektualnog i manuelnog rada, između privatne i društvene svojine, između profesija itd.). U stvari, reč je tu o radničkoj klasi u užem i najširem značenju, to jest o onoj materijalnoj i duhovnoj snazi našeg socijalističkog društva čiji je socijalni položaj i uloga temelj izgrađivanja samoupravne asocijacije slobodnih proizvođača. Te snage su u prvom redu

1) Etatiistička ideologija, tvrdi P. Vraniciki u već citiranom intervjuu, ispoljava i veliku jalovost, neplodnost, konzervativizam. »Etatiistički socijalizam — kaže — koji svoj određeni koncept marksizma nameće generacijama, mnogo više ulaže u stvaranje takvih svojih ideologa koji svi zajedno ne napišu ni jednu originalnu marksističku misao«.

2) M. Pečujlić, *Horizonti revolucije*, s. 327.

neposredni proiziođači u materijalnoj proizvodnji, a zatim i svi oni **radni ljudi** koji se bave društveno-korisnom i duhovno-produktivnom delatnošću u odnosima koji pospešuju samoupravni socijalizam, dakle, negaciju klasnih, antegonističkih odnosa.

Društveno biće ove klasne strukture u nas formirane na bazi društvene podele rada i interesa prema daljem razvoju socijalističke revolucije i konstituisanja komunističke formacije društva, sadržano je i u sledećem:

1. **Najmasovniji deo** našeg društva jesu **neposredni proiziođači**. Najveći, dakle, broj ljudi u nas čini deo društvenog organizma koji sve više postaje samoupravni jer toj radnoj masi najviše odgovara samooorganizacija, samoupravni sporazumi i društveni dogovori pomoću kojih će sebi omogućiti da upravlja i da raspolaze viškom svoga rada.

2. Upravo zbog toga ona **reaguje** na sve oblike **eksploatacije**, socijalne i klasne nejednakosti, narušavanja principa raspodele prema rezultatima rada itd.; uključena u tržišnu privredu ona je razvija na osnovama **društvene svojine** nad sredstvima za proizvodnju.

3. Kako je u oružanoj fazi socijalističke revolucije uspostavljena diktatura proletarijata kao oblik političke vladavine eksploatisanih klasa to je, nadalje, objektivni interes radničke klase (samoupravne strukture društva) sadržan u postepenom **ukidanju državnopravnih instituta i normi** imajući u vidu konkretno-istoriske okolnosti i snagu samoupravnog mehanizma društvene organizacije koja je već postignuta.

4. U svojoj stvarnoj, realnoj, objektivnoj dimenziji samoupravna struktura društva — kao određen sistem međusobno povezanih delatnosti ljudi u praksi jugoslovenskog socijalizma — suprotnost je **prvoj (nesamoupravnoj) strukturi i njenim (buržoaskim, etatističkim) podstrukturama**, kao njihov istorijski antipod. Bez obzira što su prve grupe (klase) interesa i ponašanja deo društvenog organizma savremenog jugoslovenskog društva one su reprezentantst onog klasnog društvenog poretksa sa kojim još ne počinje »stvarna istorija čovečanstva« — komunistička formacija društva. Prema njima se samoupravni kompleks našeg društva javlja kao besklasna, revolucionarna, komunistička pozicija kao iskustvo (proces, odnosi, aktivnosti, institucije, norme, propisi) kojim se otvara nova, besklasna, neeksploatorska epoha.

Samoupravna ideologija je **subjektivna slika** (manje ili više tačna) objektivnih interesa njenih nosilaca — njenog društvenog bića. Ona je takođe klasna svest, **relativna** i parcijalna istina ali istovremeno i naučna misao, revolucionarna i **totalna** istina (ukoliko su istorijski interesi radničke klase kao opšti interesi i njeni posebni interesi). Za **osnovne karakteristike** socijalističke samoupravne ideologije kao istorijskog oblika proleterske (**marksističke**) ideologije moglo bi se navesti sledeće:

1. To je svest o **nužnosti samoupravne organizacije** socijalističkog društva. Ona dokazuje da je objektivni hod ljudske istorije upravljen na ostvaranje totalnog podruštvljenja sredstava za proizvodnju i upravljanja njima uz raspodelu na principu svakome prema potrebama.

2. Ona je **kritička i revolucionarna misao** koja ne želi da koegzistira sa ideologijama suprotnih klasa i međuklasa zasnovanim na konceptima liberalizma, tehnokrokratizma, anarhizma, nacionalizma i sl.

3. Ona je svest napredne revolucionarne klase radnih ljudi pa je, stoga i sama napredna, revolucionarna a time i **naučna** jer odražava interes klase (grupe, slojeva) koja je predstavnik **društvenog progressa**, ali koja ne teži ovekovečenju klasne društvene strukture već »ukidanju svih klasa i ka besklasnom društvu« (Marks).

4. To je svest koja, neguje, razvija i pretpostavlja i određuje **vrednosne sudove** te, stoga, sem naučnih pojava i dokaza uključuje i pogled na svet, ideje, želje, smisao i cilj kao elemente svesne akcije koji se empirijski ne mogu uvek potvrditi, koji nisu svagda dati u iskustvu i eksperimentu, koji nisu objektivizirani, ali koji su deo ideološkog stanja svesti o samoupravnom društvu i njegovoj budućnosti.

5. Samoupravna ideologija je **akciona svest** i koja nije zbog sebe same već zbog praktičnog čovekovog bića. Zato je ona ne samo zbog kritičke svega postojećeg i interpretacije stanja već i radi menjanja postojećeg stanja.

Mnogo je važnije, međutim, videti u čemu se sastoji **konkretan** sadržaj samoupravne ideologije kao istorijski određenog, uslovljenog i omogućenog **oblika marksističke (socijalističke) ideologije**.¹⁾ Osim toga, potrebno je rasčistiti i s tim u kojoj se meri ona javlja »krivom predstavom« ograničenim mišljenjem a u kojoj potpunim, progresivnim. Drugim rečima, na koji način je samoupravna ideologija **dijalektički** proces mišljenja kojim se prevazilaze zablude višeg reda zabludama nižeg reda, odnosno, koji se ostvaruje kao prelaz od istina nižeg reda ka istinama višeg reda.

Ako, dakle, ideologija treba i sama da dokazuje da je **od ovoga sveta** to znači da će ona biti uvek određeno stanovište, ubeđenje, uverenje, interpretacija i htenje klase o društvenom životu, o odnosima u društvu, o društvenim institucijama, normama i ciljevima, o čoveku — njegovoj današnjici i budućnosti. Samoupravna ideologija takođe. Kako je, međutim, nemoguće u ovakvoj prilici (u jednom izlaganju ili članku) dati **svaku društvenu** činjenicu našeg samoupravnog života u relativno potpunom **svetlu samoupravne ideologije** to je ipak moguće učiniti osvrst na neke karaktere-

1) U svakom slučaju, reč je o marksističkoj osnovanosti samoupravne ideologije. Marksizam je ukupnost naučno-filozofske i ideološke misli, sinteza ustanovljenih najopštijih zakona sveta i vrednosnih sudova o ljudskom svetu, u okviru koje ideološka miao kao njen poseban deo biva određen i drugim njegovim delovima— filozofskim i naučnim.

U referatu V. Vlahovića na Trećoj konferenciji SKJ (1973.) tačno je konstatovano da bez »dinamičnijeg i organizovanijeg razvoja marksističke naučne misli... nema savremenog marksističkog obrazovanja omladine i razvoja ideologije samoupravnog socijalizma« da bi na istoj konferenciji, u završnoj Titovoj reči bilo istaknuto da uopšte uzet »marksizam mora biti osnova teoretskog obrazovanja naših mladih ljudi, naših mladih kadrova, bez obira za koju su se stranku orijentisali«. U tom smislu bilo je reči u uvodnom izlaganju S. Kranjca na savetovanju o socijalističkom vaspitanju i marksističkom obrazovanju (1972.), organizovanom u okviru priprema za Treću konferenciju SKJ, da »idejnost znači da naša celokupna misaona i praktična aktivnost u sadržajno-programskom smislu polazi od osnovnog saznanja teoretske koncepcije i metoda marksističke teorije i samoupravne ideologije«. U svom, opet, saopštenju na godišnjoj skupštini Zajednice jugoslovenskog univerziteta 1973. godine, P. Vranicki ističe da »marksizam je bio i ostao idejna, teorijska osnova naše jugoslovenske revolucije i jugoslovenskog samoupravnog socijalizma«, i tako dalje.

ristike osnovnih društvenih sfera koje se javljaju kao realno društveno biće iz kojeg izrasta samoupravna ideologija, istovremeno ga vodeći, osvetljavajući i razvijajući ga kao svesnu (celishodnu) praktičnu, stvarnu ljudsku aktivnost.

Reč je tu, pre svega, o **ekonomskoj sferi** jugoslovenskog samoupravnog društva, o ekonomskoj strukturi i privrednom sistemu — o karakteru produkcionih odnosa i zakonima njihovog menjanja.

Samoupravna ideologija jugoslovenskog društva jeste saznanje da je naša socijalistička zajednica moguća kao takva samo i pre svega razvojem takvih ekonomskih odnosa koji su u stanju da obezbede i garantuju neposrednim proizvođačima, radničkoj klasi i svim radnim ljudima **pravo na rad koji služi zadovoljavanju kako njihovih ličnih tako i opštih interesa**. To bi, uostalom, bio dosta apstraktan stav da se određeno ne razvija ideja koja se eksplicitno javlja kao odredba u nacrtu našeg novog ustava. Ona glasi da osnovu pomenutih produkcionih odnosa »čini društveno-ekonomski položaj radnog čoveka koji mu osigurava da, radeći sredstvima u društvenoj svojini i odlučujući neposredno i ravnopravno s drugim ljudima u udruženom radu o svim poslovima društvene reprodukcije u uslovima i odnosima međusobne zavisnosti, odgovornosti i solidarnosti, ostvaruje svoj lični materijalni interes i pravo da se koristi rezultatima svoga tekućeg i minulog rada i tekovinama opšteg materijalnog i duhovnog napretka, da na toj osnovi što potpunije zadovoljava svoje lične i društvene potrebe i da razvija svoje radne i druge stvaralačke sposobnosti.«¹⁾

Dakle, samoupravni socijalistički položaj i uloga čoveka u našem društvu pretpostavljaju svest (samoupravnu ideologiju) i praksu (samoupravno biće) koje vrše onemogućavanje eksploatacije, na osnovu društvene svojine, razotuđenja radničke klase i radnih ljudi, oslobođenja rada, raspodele dohotka prema rezultatima rada, integracije društvenog rada, društvene reprodukcije itd. a naročito uz pomoć razvoja proizvodnih snaga, njihovog potpunijeg korišćenja u cilju povećanja produktivnosti rada.

U **socijalno-političkoj i pravnoj sferi** jugoslovenskog socijalističkog društva, samoupravna ideologija ističe potrebu svestranog razvoja ličnosti što zahteva stvaranje takvih uslova i prava da čovek može **slobodno živeti i raditi** u grupama, zajednicama i ustanovama ostvarujući društveno-koristan rad i dokolicu na bazi samoorganizacije i samoupravljanja. U prvom redu samoupravna ideologija insistira na tome da su radni ljudi, radnička klasa, **nosioci vlasti** i upravljanja drugim društvenim poslovima. Zato se u našem novom Ustavu i kaže: »U cilju izgradnje društva kao slobodne zajednice proizvođača, radnička klasa i svi radni ljudi razvijaju socijalističku samoupravnu demokratiju kao poseban oblik diktature proletarijata u kome se ostvaruje nodruštvljavanje političke vlasti.«²⁾ To se, opet, može obezbediti samo doslednim ostvarivanjem samoupravljanja i samoupravnih odnosa u svim samoupravnim organizacijama i zajednicama, razvijanjem **delegatskog sistema** kao institucije odlučivanja i vršenja funkcije vlasti i upravljanja radnih ljudi u osnovnim organizacijama i zajednicama; potpunim **informisanjem ljudi** o svim bitnim pitanjima od značaja

1) v. Ustav SFRJ (načelne odredbe)

2) Ibidem

za ostvarivanje njihovog društveno-ekonomskog položaja; **javnošću rada** svih organa vlasti i samoupravljanja; ličnom **odgovornošću** onih koji vrše samoupravne, javne i druge društvene funkcije; radničkom **kontrolom** i društvenom kontrolom uopšte nad radom nosilaca samoupravnih funkcija; ostvarivanjem **ustavnosti i zakonitosti**; razvijanjem aktivne i miroljubive **koegzistencije** u svetu, politikom nesvrstavanja itd.

Koliko je, međutim, samoupravna ideologija rezultat društveno-ekonomskih i političkih odnosa u našem društvu tj. svekolike ljudske delatnosti usmerene u pravcu ostvarivanja razvijenog socijalističkog društva i komunizma, kao i svojeg, relativno samostalnog sadržaja i moći, toliko je ona uslovljena i ostalim sadržajima **društvene psihologije, psihologije grupa** i pojedinih **oblika društvene svesti** (nauke, filozofije, morala. . .). Prema tome, samoupravna ideologija je ne samo deo idejne sfere našeg društva (idejne nadgradnje) već i njen proizvod ali sa uticajem koji ona vrši na tu sferu: na psihologiju, nauku, filozofiju, na umetnost, moral i religiju.

Drugim rečima, samoupravna ideologija, razvijajući se u uslovima filozofskog materijalizma i dijalektike, dominacije naučnog i kritičkog mišljenja, potiskivanja moralnog egoizma, pragmatizma i sl., u uslovima širokih mogućnosti sticanja realnog obrazovanja nasuprot idealističkim i religioznim dogmama, u uslovima velikih kulturnih (umetničkih, književnih, likovnih) stvaralaštva i manifestacija, **i sama jeste saznanje** »da su obrazovanje, razvijanje i primena nauke i razvijanje kulture i umetnosti bitan činilac razvoja socijalističkog društva, podizanja produktivnosti rada razvoja stvaralačkih snaga ljudi i svestranog razvoja ličnosti, humanizovanja socijalističkih samoupravnih odnosa i opšteg napretka društva«¹). Stoga samoupravna ideologija predstavlja idejno opredeljenje da »socijalistička zajednica stvara uslove i podstiče što šire obrazovanje i naučno, kulturno i umetničko stvaralaštvo i obezbeđuje da tekovine naučnog, kulturnog i umetničkog stvaralaštva, kao opšte društvene vrednosti, služe radnim ljudima i razvoju socijalističkog društva i da su dostupne svima«²).

Samoupravna ideologija je u nas konkretnije i aktuelnije izražena i prikazana u **Platformi za pripremu stavova i odluka narednog, Desetog kongresa SKJ**.

Ovaj dokument je **analiza i objašnjenje** (interpretacija) razvoja socijalističkih društvenih odnosa kao i na sistematski način **obrazloženje** transformacije našeg načina života u svim oblastima (ekonomskim, socijalno-političkim, kulturnim) od završetka oružane faze naše socijalističke revolucije do današnjih dana. Istovremeno, **Platforma** je — pored toga što je indikativno saznanje o činjenicama — i **normativna** orijentacija u daljem izgrađivanju celokupnih samoupravnih socijalističkih odnosa u nas. **Platforma**,

1) *Ibidem*

2) *Ibidem*

takođe, nije samo načelno (ona je to ponajmanje) utvrđivanje mnogih idejnih pitanja materijalnog i društvenog razvoja Jugoslavije, socijalističkih samoupravnih produkcionih odnosa, savremenih procesa u svetu, klasne suštine i društvene uloge SKJ. on aje razrađenost osnovnih principa politike SKJ — avangardnog nosioca samoupravne ideologije u nas — u izgrađivanju samoupravne socijalističke Jugoslavije.

Među drugim posebnim aktuelnim pitanjima samoupravne ideologije, kao **idejno-politički stavovi SKJ**, mogu se navesti i sledeći:

— neophodna potreba za radikalnim promenama »u mehanizmu privrednog sistema radi njegovog funkcionalnog povezivanja sa dominantnom ulogom udruženog rada u procesu društvene reprodukcije i sa zajedničkim ciljevima ekonomske politike«;

— razvijanje humanističkih odnosa i svestranog izgrađivanja ličnosti u samoupravnom sistemu, stalnim poboljšavanjem materijalnih i kulturnih prilika i uslova života radnih ljudi kao bitna pretpostavka privrednog, političkog i kulturnog razvoja društva;

— utvrđivanje i ostvarivanje i drugih strateških zadataka razvoja kao što su: »stvaranje uslova za svestran razvoj i sve slobodnije ispoljavanje inicijative i stvaralaštva radnog čoveka: omogućavanje većeg zapošljavanja kao bitnog faktora razvoja proizvodnih snaga, podizanje životnog standarda stanovništva i jačanje uloge radničke klase u društvu; smenjivanje razlike u privrednoj razvijenosti među socijalističkim republikama i pokrajinama. što treba da osigura materijalne i društvene pretpostavke za sve potpunu ekonomsku i političku ravnopravnost svih naroda i narodnosti: otklanjanje uzroka socijalističkih razlika u društvu, razvijanje solidarnosti i jačanje socijalne sigurnosti radnih ljudi«;

— povećanja akumulativne sposobnosti privrede i takvog sistema proširene reprodukcije u kome će neposredni proizvođači sami odlučivati o formiranju i upotrebi dohotka i akumulacije;

— utvrđivanje zajedničkih dugoročnih investicionih programa uz orijentaciju na optimalizaciju postojećih kapaciteta i usklađivanje ulaganja u proizvodnju;

— efikasno uključivanje naše privrede u svetsku podelu rada i uspostavljanje ekonomske saradnje i razmene naročito sa drugima nerazvijenim zemljama na osnovama pune ravnopravnosti i međusobnih interesa;

— širenje materijalne i kadrovske baze naučno-istraživačkog rada: naučnih instalacija i dalje reformisanje sistema obrazovanja radi njegovog unapređenja i približavanja potrebama naše samoupravne prakse;

— permanentno otkrivanje mogućnosti za još veće zapošljavanje i izgrađivanje politike zapošljavanja kao zahteva da ne sme biti u nas prihvatljiv nijedan koncept ekonomskog i društvenog razvoja u kome nisu sadržani i neki od osnovnih ciljeva te politike: uključivanje školovanja mladog naraštaja u privredni razvoj naše zemlje da bi se rešavala neka bitna strateška pitanja razvojne politike, što znači da se »podiže životni standard stanovništva, poboljšava kvalifikaciona struktura zaposlenih, ja-

ča uloga radničke klase u društvu, stvaraju se uslovi za dalji razvoj samoupravnih socijalističkih društvenih odnosa i omogućuje efikasnija primena naučno-tehničkih dostignuća u privredi;

— usklađivanje odnosa između individualne i zajedničke potrošnje; posebno, racionalizovanje opšte i zajedničke potrošnje;

— brže smanjivanje deficita u stambenom fondu i efikasnije rešavanje stambenih problema radnih ljudi na bazi dugoročne politike;

— novim načinom i metodama podsticanje bržeg razvoja nerazvijenih republika, krajeva i opština uz otklanjanje onih slabosti koje su uticale na negativni trend u odnosima regionalnog razvoja;

— politička borba za revolucionarne promene u produkcionim odnosima i unapređenje samoupravne prakse kao samoupravnog socijalizma, koji je predmet marksističke, kritičke analize radi njegovog daljeg uspešnog razvoja;

— razvijanje samoupravnog sistema planiranja koji će izražavati interese radničke klase i radnih ljudi, da bi se ostvarivala akcija samoupravnih subjekata i usklađivali pojedinačni i zajednički interesi;

— izgrađivanje novog kvaliteta socijalističkog političkog sistema i države kao instrumenta u rukama radničke klase sa tendencijom prelaska od klasnog parlamentarnog sistema na delegatski sistem u kome će jačati uloga proizvođača, afirmacija i jedinstvo nacija, naroda i narodnosti;

— razvijanje svesti radničke klase o njenom društveno-istorijskom položaju i ulozi u ostvarivanju komunizma kao asocijacije slobodnih proizvođača;

— utvrđivanje socijalne politike kao radničko-klasno pitanje kojim se zahteva iskorenjivanje uzroka socijalnih razlika, privilegovanosti položaja pojedinaca i grupa, stambene ugroženosti radnih ljudi, nezaposlenosti itd.;

— produbljivanje klasnog sadržaja politike i druge aktivnosti društveno-političkih organizacija protiv nesamoupravnih i antiradničkih tendencija i delovanja;

— jačanje odbrambenih snaga naše zemlje — JNA i teritorijalne odbrane — njihovo borbeno jedinstvo kao pitanje časti i patriotizma;

— jačanje avangardne uloge Saveza komunista Jugoslavije u oživotvorenju društvene moći i vlasti radničke klase putem njene organizovane samoupravne delatnosti;

— dosledno ostvarivanje demokratskih odnosa i demokratskog centralizma u Savezu komunista, njegovog klasnog sastava, idejno-političkog povezivanja, stvaralačke revolucionarne kritike, njegove borbe protiv svih antiradničkih i antisamoupravnih ideologija;

— idejno diferenciranje radi višeg stepena idejnog jedinstva Saveza komunista Jugoslavije;

— razvijanje marksističke teorije i idejnog osposobljavanja komunista kao uslova za revolucionarnu akciju; obogaćivanje oblika, metoda i institucija marksističkog obrazovanja i vaspitanja jer se u nas »upor-

no i odlučno mora negovati radni, stvaralački entuzijazam i jačati humanistička, borbena komunistička svest odlučnih i ponosnih pregalaca izgradnje samoupravne socijalističke zajednice radnih ljudi i naroda i narodnosti Jugoslavije;

— dalje jačanje i širenje politike nesvrstavanja i aktivne miro-ljubive koegzistencije naroda kao specifičnog oblika integracije progresivnih društvenih kretanja u svetu;

— suprostavljanje i odbacivanje monopola u raspolaganju dostignuća nauke i tehnologije kako bi ta dostignuća — uz ogroman porast proizvodnih snaga i organizovanosti radničke klase, materijalnog i kulturnog standarda i afirmacije samoupravnih društvenih odnosa — jačala »veru radnih ljudi u ideju komunizma približavajući im viziju komunističkog društva, oslobođenog rada i slobodne ljudske ličnosti, društva bez države, klasa i partija tj. ovakvog »carstva slobode« kakvo je Marks predviđao«. I tako dalje.

Ali kako odgovoriti na jedno pitanje koje je imanentno svakoj ideologiji, pa i samoupravnoj i koje glasi: **u čemu je ograničenost ideološkog mišljenja, dakle i samoupravnog?** Ako je svaka ideologija svest prelomljena kroz prizmu interesa grupe (klase) i stoga u manjoj ili većoj mjeri alijenirana i parcijalna predstava o društvenoj stvarnosti, da li se i u kojoj to mjeri takvom javlja i samoupravna ideologija jugoslovenskog socijalističkog društva?

Čini se da je to poseban problem istraživanja o jednoj bitnoj strani samoupravne ideologije ne samo zbog zahteva teorije o (samoupravnoj) ideologiji već i radi kritičkog odnosa u (samoupravnoj) praksi ostvarivanja ideoloških ciljeva.

Pretvaranje samoupravne ideologije u neku vrstu religije, oglašavanje radničke klase apsolutizovanjem njene klasne distinkcije, tendencije za ideološkom arbitražom u određivanju naučnih i filozofskih istina, moralnih sudova i estetskih kriterija, uobraženje da »stvarno nešto predstavlja a da ne predstavlja nešto stvarno« (Marks) itd. jesu momenti koji nisu strani ni socijalističkoj samoupravnoj ideologiji ukoliko se ona iskazuje uvek **posredstvom** reči i dela pojedinaca u političkoj, ekonomskoj i kulturnoj teoriji i praksi jugoslovenskog socijalističkog društva.

Istraživanje radi odgovara na postavljeno pitanje je, svakako težak zadatak jer nijedna ideologija (njeni nosioci) vrednuje sebe kao iluzornu svest. Svako ideološko mišljenje (ideologija) odbija je pomisao o svojoj zabludi. Naprotiv, na čvrstom uverenju da je baš njen sistem ideoloških uverenja najboljih, izrastali su opšti ideološki sukobi, društveni konflikti do fizičkih istrebljenja njihovih aktera. Svaka ideologija teži svojoj apsolutnoj racionalizaciji, dakle, razvijanju i takvih ideja i normi koje treba da je predstave kao reprezentanta najprogresivnijih, najistinitijih ideja o društvu.

Samoupravna ideologija jeste, takođe, uverenje da je ona napredna to jest najprogresivnija ideologija među ostalim građanskim i socijalističkim. Na isti način i ona pretenduje da bude ideologija društva — ideologija socijalističkog društva. Budući da je ona izraz posebnih interesa

radničke klase koji su, istovremeno, i opšti interesi socijalizma i progresivnog razvitaka čovečanstva ona to, jedina od ideologija, to i jeste. Uostalom reč je o naučnom socijalizmu, o dosledno marksističkoj ideologiji revolucionarne radničke klase koja svoje interese izjednačuje sa ukidanjem klasnog društva i preko diktature proletarijata sa ukidanjem sebe same. Ukoliko je ona sve manje ideologija u klasičnom značenju te reči, — kao pogrešna svest, kao ograničeno, parcijalno mišljenje — a sve više naučni, kritički, revolucionarni pogled na svet i njegovu komunističku budućnost.

L'idéologie d'autogestion socialiste en tant que forme de l'idéologie marxiste sui generis

R é s u m é

Dans la Plate-forme pour le Dixième congrès de la Ligue des communistes de Yougoslavie l'attention est attirée sur une vingtaine d'idéologies (courants et formes idéologiques) qui sont contraires au marxisme, à l'idéologie socialiste (communiste), en particulier qui sont confrontées d'une manière antagonique à l'égard du socialisme yougoslave d'autogestion — *l'idéologie d'autogestion socialiste*. Pour le travail théorique, pour la pensée scientifique et idéologoco-politique il est toujours important d'étudier la nature de ces différentes opinions idéologiques — de l'idéologie d'autogestion socialiste de même — en tant qu'expression de la nature objective de l'intérêt de leurs protagonistes.

Comme on le sait déjà, pour l'explication de la conscience idéologique il n'est pas le plus important de souligner n'importe quels intérêts ou confits des groupes mais seulement ceux qui ont le caractère de classe, car ils expriment les rapports économiques différents, donc, les conditions de vie différentes des individus.

La stratification idéologique chez nous est présentée le plus souvent, d'une part, en tant que l'existence de l'idéologie *bourgeoise et capitaliste*, de propriété privée, l'idéologie de petits propriétaires, c'est-à-dire en tant que nationalisme, libéralisme, hégémonie etc. et, d'autre part — en tant que l'existence de l'idéologie administrative centralisatrice, de socialisme d'Etat, *étatique* c'est-à-dire en tant que bureaucratie, technocratie, neutralisme politique, dogmatisme etc.

Et l'une et l'autre sorte d'opinions idéologiques sont, par conséquent, non-socialistes, en opposition avec l'autogestion, non-marxistes. Elles ont en commun qu'elles sont la conscience des groupes d'intérêt (des intérêts de classe) qui sont d'après leur condition sociale et leur rôle historique le produit mais aussi les promoteurs du système des inégalités sociales, de l'exploitation, de la philosophie de concrétiser, de l'aliénation, des oppositions antagonistes, de la centralisation politique, de la bureaucratie d'Etat, du caractère d'élite, etc.

L'idéologie d'autogestion socialiste était la troisième sorte de l'opinion idéologique en tant que conscience scientifique, marxiste (communiste) sur la société du travail associé, de la dictature du prolétariat, de l'auto-organisation et de l'abolition de l'exploitation. Il est question des idées qui sont l'expression des *intérêts fondamentaux de la classe ouvrière* et des hommes travailleurs et de la tendance du développement de la société d'autogestion socialiste

Il faut, cependant, constater:

premièrement, est-ce que cette classification fondamentale de l'opinion idéologique chez nous est *véridique* et est-ce qu'elle contribue à la clarté de la question, et

deuxièmement, est-ce qu'on peut placer sur le même rang toutes les formes de l'idéologie en tant que représentants identiques des diverses sortes d'idéologies.

En ce qui concerne la première question il est plus exact de dire qu'il y a seulement deux sortes fondamentales d'idéologie chez nous, à savoir: l'idéologie d'autogestion, socialiste et l'idéologie qui n'est pas d'autogestion, contraire à l'autogestion; ce sont deux modes fondamentaux d'opinion de classe qui expriment deux sortes fondamentales des intérêts primaires des groupes déterminés.

L'idéologie d'autogestion socialiste est le système des idées, des attitudes et des convictions formé dans la pratique de la réalisation des intérêts socialistes collectifs des hommes travailleurs et du développement des rapports d'autogestion sur la base de la propriété sociale des moyens de production et de la répartition d'après les résultats du travail.

L'idéologie qui n'est pas d'autogestion (antiouvrière, contraire à l'autogestion et de ce point de vue l'idéologie non socialiste, non marxiste) — sans égard si elle est bourgeoise ou étatique — est le système des idées, des convictions et des attitudes formé dans la pratique de la réalisation des intérêts privés et de groupe et du développement des rapports hiérarchiques sur la base des inégalités économiques et sociales, la conservation de la répartition du pouvoir politique sur la base de l'idée de rang, la réalisation de l'exploitation du surplus de travail.

En ce qui concerne la deuxième question il est plus exact de dire que l'idéologie est la totalité des caractères de classe des opinions du groupe social, et cette totalité (généralité) des opinions idéologiques des groupes donnés apparaît par l'intermédiaire des formes particulières de l'opinion idéologique (courants, thèses, principes). Ainsi, par exemple, chez nous l'idéologie relative au capitalisme privé, bourgeoise et libérale est la totalité des qualités spécifique déterminées des opinions des classes historiquement dépassées mais elles n'en sont pas moins le nationalisme, l'unitarisme, le chauvinisme, l'idéologie des austachis, des četniks, le séparatisme, le cléricanisme, le caractère autarcique etc. les formes de manifestation de cette idéologie bourgeoise. De même, l'idéologie qui est dépassée chez nous (dans le sens de sa perspective historique) est la conscience administrative et de caractère centralisateur, conforme à l'étatisme et bureaucratique (des classes, des groupes) qui dominaient dans la première période de développement de notre révolution socialiste mais qui existent toujours, aujourd'hui comme promoteurs de la conscience bureaucratique, technocratique et de manager. Cependant, le (néo) stalinisme, le radicalisme de l'extrême gauche, l'opportunisme, le dogmatisme, le neutralisme idéologique etc. sont seulement les formes de manifestation de cette idéologie (étatique) par lesquelles sont interprétés et éclaircis certains aspects et particularités de notre vie sociale.

Contrairement à ces idéologies qui n'ont pas le caractère d'autogestion (et pour cette raison non socialiste dans notre socialisme d'autogestion) l'idéologie d'autogestion socialiste est un représentant idéal des groupes sociaux sur lesquels repose la pratique du développement des rapports d'autogestion, tandis que, par exemple, l'internationalisme, l'activisme révolutionnaire, le centralisme démocratique, l'humanisme réel et ainsi de suite ne sont que les formes de sa manifestation dans certaines sphères de notre société.